

MODIFICATION OF THE NOVEL IN THE 20TH CENTURY AND THE CONCEPT OF THE INTELLECTUAL-PHILOSOPHICAL NOVEL

Feruz Ilhomovna Qurbonova¹

Karshi Institute of Irrigation and Agrotechnology, National Research University "Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers institute"

KEYWORDS

Literary hero transparency of consciousness, peace of mind

ABSTRACT

The leitmotif of the novel breathes the breath of life, the spirit of creativity, the desire to rejuvenate the material world. He is reborn as a person of domestic-moral, religious-divine and aesthetic value. The above aspects should be taken into account when understanding and explaining the poetics of the novel. The expressed opinions show that there are many individual aspects related to fiction and literary studies, in particular, national novel studies.

2181-2675/© 2024 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.13334255**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Karshi Institute of Irrigation and Agrotechnology, National Research University "Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers institute", Uzbekistan (feruzaq42@gmail.com)

XX ASRDA ROMAN MODIFIKATSIYASI VA INTELLEKTUAL-FALSAFIY ROMAN TUSHUNCHASI

KALIT SO‘ZLAR/
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

adabiy qahramon ong-
shuuri shaffoflashuvi, ruh
sokinlik

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Roman leytmotivida hayot nafasi, bunyodkorlik ruhi, moddiy dunyoni yashartirish istagi ufurib turadi. U maishiy-axloqiy, diniy-ilohiy va estetik qadriyat kishisi sifatida qayta tug‘iladi. Roman poetikasini tushunish va tushuntirishda yuqoridagi jihatlarni e‘tiborda tutilishi lozim. Bayon qilingan fikr-qarashlar badiiy adabiyot va adabiyotshunoslik, xususan milliy romanshunoslikka daxldor talay individual jihatlar mavjudligini ko‘rsatadi.

Badiiy asarda kayfiyatining inson ruhiyatiga bevosita va bilvosita ta‘siri badiiy mushohada teranligi hamda badiiy estetik salohiyatining ichki qonuniyati bir butunlikda uyg‘unlashib talqin etilishi yozuvchining yutug‘i hisoblanadi. Adib qahramon ruhiyatini tahlil qilar ekan, har bir personaj yashashdan maqsad va ma‘no qidiradi. Olloh tomonidan buyurilgan farz va amallarni ikki dunyo mezonidan kelib chiqib baholaydi va baholi qudrat bajaradi, shunga ko‘ra romanda psixologik, falsafiy va ilohiy tushunchalar badiiy umumlashma mazmun kasb etadi.

Chorak asr davomida tarix va inson munosabatlarini idrok va ifoda etish tamoyillari tamomila o‘zgardi. Badiiy haqiqat ijtimoiy-siyosiy hayot tasviridan ustun qo‘yilib, Arastu davridayoq tasdig‘ini topgan mavqeini egalladi. Endilikda, personaj aksariyat sho‘ro romanlarida kuzatilganidek, voqelikka ilova emas, balki o‘z o‘y-xayol va xatti-harakati bilan tirik inson sifatida xolis tasvirlana boshladi.

Boshqacha aytganda, alohida shaxs borlig‘i ijtimoiy voqelikdan ko‘ra murakkabroq hodisa va uni tushunish va izohlash muhim ekani poetik idrok etila boshladi. Globallashuv davri shiddati ta‘sirida o‘z milliy qiyofasidan ayrilib qolmaslikka intilayotgan kishilar ruhiy intellektual olami, tuyg‘ular dunyosini ko‘rsatishga ehtiyoj ortdi. Nuqul kitobxonga o‘rnak bo‘lish va unga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish missiyasini tashuvchi, ammo o‘z shaxsiy hayoti, insoniy tuyg‘u-kechinmalaridan mahrum trafaret adabiy qahramonlar inkor etildi.

Bu hol badiiy nasrga kundalik turmushning adoqsiz ikir-chikirlariga o‘ralashib yashayotgan – el qatori oddiy odamlar obrazini olib kirdi. Polvon, usta, duradgor, cho‘pon, dehqon, qorovul, farrosh, hatto qishloqdan shaharga kelib biror ijtimoiy mavqe egallay olmagan, ammo millat ruhini tashuvchi o‘zini anglab, odamlar orasidagi o‘rnini topib olishga intilayotgan, Q.Yo‘ldoshev ta‘biri bilan aytganda, “qahramon bo‘lmagan qahramonlar” tasviriga e‘tibor ortdi. Aslida, chinakam roman kundalik turmush ikir-chikirlari bilan qanoat tuyishi mumkin emas. Bunda u o‘zining ijtimoiy zalvori, ya‘ni millat fikriy-hissiy qamrovini belgilash missiyasidan mahrum bo‘ladi.

Zotan, adabiyot hamisha go‘zallik, ezgulik va nurafshon hislarni tarannum etish,

ilohiy ruh ifodachisi bo'lishni o'zining ezgu missiyasi deb bilgan. Biz adabiy-ma'naviy zaxirasi yuksak, ma'naviy tahdid va iste'dodsizlikka yon bosmagan ulug' xalqmiz. Milliy adabiyotimiz nafaqat mazmun zalvori, balki shakliy-uslubiy go'zalligi, ezgulik hamda nafosat ifodasiga ehtiyojmand kitobxonlari bilan barcha davrlar talotumlaridan omon chiqib, insoniyat estetik xazinasini boyita olgan.

Shunday ekan, o'zbek romanchiligidagi bugungi izlanishlar o'z ijobiy samaralarini berishi aniq. Romanchilikdagi izlanishlar muammosi adabiy tanqidchilikda muayyan bahs-munozaralarga sabab bo'ldi². Bizningcha, san'at asari sifatida mustaqil borliq bo'lgan har bir romanni muallif badiiy falsafasi, odam va olamga munosabati, xayolot dunyosining qamrovi, hayotiy vaziyat-holatlarni baholash tarzi, roman kompozitsiyasi, xronotopi, poetik ifoda usullari, qahramon hissiy-intellektual dunyosida sodir bo'lgan evrilishlar e'tiqodiy asosi, badiiy tasvir vositalari nuqtai nazaridan o'rganish lozim.

“Noan'anaviy” sanaluvchi romanlardagi eng muhim jihat – adibning qahramon tushgan ziddiyatli va tartibsiz vaziyat-holatga hayotiy yechim topishi, uning umidini so'ndirmasligidir: 1) Yozuvchi u yoxud bu xarakter ong ostida kechgan subyektiv taassurotlarga xos impulslardan yana ob'ektiv olam muammolari, ya'ni Sharqona e'tiqodiy yechim, Qur'oniy haqiqatlarga qaytsagina, roman mohiyatan milliy-estetik hodisa va uning muallifi o'zbek romannavisi sanalishga haqli. 2) Janr doirasida ijodiy o'zlashtirilayotgan aksariyat yangicha belgi-sifatlar uning milliy ruhiga emas, balki poetik ifoda yo'siniga daxldor. 3) Roman yozilayotgan paytda dunyoqarashi va estetik kayfiyati islomiy e'tiqod o'zanida bo'lmagan adib absurd vaziyatga ishonchli mantiq topolmaydi.

U mustahkam e'tiqodiy zaminda turmagani uchun chiziqsiz vaziyatdan chiziqli holatga o'tolmaydi. Chigal kechinmalar og'ushidagi qahramon va fikrlovchi kitobxon o'rtasida e'tiqodiy robita yuzaga kelmas ekan, qahramon ong oqimidagi xaos kosmosga aylanib xaokosmos jarayoni sodir bo'lmaydi. Demak, “noan'anaviy” ifoda yo'sinida bitilgan bunday roman milliy bo'lolmaydi.

Birinchidan, badiiy adabiyotda ishonch-e'tiqodsiz odamning ruhiy-ma'naviy depressiya holati ham o'z ifodasini topadi. Ya'ni, ideallari sarobga aylangan holatda u faol subyekt sifatida namoyon bo'lmaydi.

Real dunyo aqidalari va botiniy kechinmalararo tebranib yashaydi va dunyoviy ma'nodagi fojiali taqdir sifatida namoyon bo'ladi. Ikkinchidan, da'vat qilmoq, fikr-qarashlar mohiyatini anglatmoq va odamlarni ergashtirmoq, boringki, hatto noto'g'ri qarashlardan qaytarmoq ham hali adabiyot va san'at, xususan, romanning yagona maqsadi bo'lolmaydi. Uchinchidan, badiiy adabiyot real hayotni aynan emas, balki inson ongi, tafakkuri, ma'naviy-

² Тўраев Д. Романчилигимизнинг янги уфқлари // Давр ва ижод масъулияти.-Тошкент:Янги асравлоди, 2004. -Б. 25-26; Йўлдошев Қ. Янгиланишлар мунтазамлиги // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2007 йил. 19- апрель; Содиқов С. Романми ёки рисола? // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2004 йил. 30- январь; Ёқубов И. Рух ва фикр эркинлиги // Илм сарчашмалари, 2002. - №4. -Б. 54-56; Шу муаллиф. “Ишқ аҳли” романининг адабий-фалсафий концепцияси // Ўзбек тили ва адабиёти, 2005. - №6. -Б. 41-47; Шу муаллиф. Ижод психологияси ва қалб диалектикаси / Буюк шоир ва мутафаккир. – Тошкент: 2011.-Б. 75-80; Қуроноф Д. Адабий жараёнда “Мом синдроми”. – Тошкент: Академнашр, 2008.-Б. 156 ; Ҳамрақулова Х. Адабиётда ҳаёт-мамот муаммоси. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009.-Б.22 ва бошқалар.

ruhiy olamidan o'tkazib ifoda etadi. Bunda u ba'zan real hayot tasdig'i emas, balki inkori yo'lidan ham boradi.

Ma'naviyatsizlik va jaholatning zamonaviy ko'rinishlari, insoniy evrilishlarni istehzoli badiiy idrok etadi. To'rtinchidan, chinakam badiiy asar adabiyot uchun adabiy hodisa sanaladi. Oilada yangi farzand tug'ilganidek, badiiy adabiyot ham har tomonlama boyiydi. Bunday romanlarda hayot keng ko'lamda tabiat-shaxs-jamiyat birligida ko'rsatiladi. Ayni shu uchlik mezonida insonga xos barcha ijobiy va salbiy xususiyatlar yuz ko'rsatadi. Mazkur mezon buzilganda tabiiy muvozanat izdan chiqadi, inson ko'zlagan maqsadiga erisha olmaydi.

Milliy taraqqiyot tamoyillari negizida yaratilgan asarlarda uchlik qonuni to'laqonli aks etadi va bunday san'at namunalarida jamiyat-shaxs munosabatlari, uning sabablari, oqibatlari ochib beriladi. Ammo romandagi inson obrazida uning o'z tabiatiga xos g'oyatda murakkab va serqirra munosabatlar o'z ifodasini topadi. Romaniy qahramon mohiyatida moddiy, ma'naviy-ruhiy borliq va yo'qlik ("lomakon") mujassamlashgani bois unga hamisha ham falsafiy kategoriyalar prizmasidan baho berib bo'lmaydi. Beshinchidan, romanda ratsionallik va irratsionallik ifodalanishi inson obrazining iroda, intuitsiya, ruhiy-ilohiy intilish kabi noratsional tabiatini ko'rsatish imkonini beradi.

Hayot inson intellektiga bo'ysunmaydigan murakkab va cheksiz yashirin imkoniyatlarga to'liqdir. Oltinchidan, badiiy haqiqat tasvirga olingan narsa-hodisa mohiyatini ijodkor poetik tafakkuri va istaklariga bog'liq tarzda ifodalab, abadiy (nisbiy) haqiqatlarni tasdiqlaydi. Demak, badiiy asarga real voqelikning ob'ektiv va konkret in'ikosigina deb qarab bo'lmaydi. Yettinchidan, san'at asarida axloqiy, ilmiy, diniy, estetik qadriyatlar mujassamlashadi. Badiiy adabiyotning real hayotga ta'sir etishi uning kitobxon ma'naviy-ruhiy butunligini ta'minlashi ma'nosida tushunilishi mumkin. Zotan, zamonaviy o'zbek romannavislari alohida odamning o'z aql-farosati, hissiy idroki bilan mutlaq g'oyani e'tirof etishini ko'rsatish, shu a'molga kelish yo'lini badiiy ifodalashga urinishmoqda. Ular adabiy qahramon ong-shuuri shaffoflashuvi, ruh sokinligiga erishuvi o'z ilohiy mohiyatini anglashi orqali kechishini chuqur anglab yetishdi. Demak, o'zbek romannavislari odamning mohiyati ijtimoiy g'oyalarga nechog'lik bog'lanishida namoyon bo'lmasligi, bu hol badiiy asarning estetik jihatini nazardan qochirish ekanini tushunishdi. Aynan shu, yangi talqin, mustaqillik davri romanlari poetikasini tarixiy-adabiy an'analar uyg'unligida ko'rishni taqozo qiladi.

Zamonaviy o'zbek romanlari hamda mumtoz qissa va doston janrlari o'rtasida muayyan tipologik munosabat mavjud. Yuzaga kelayotgan aksariyat romanlarda Qur'oni karimda keluvchi qissalar syujeti va bayon usulining ta'siri kuzatiladi. Tarixiy romanga qo'lgan aksariyat adiblar Qur'oni karim va hadislardan iqtibos olish, muqaddas kitobda keluvchi oyatlar, hatto ayrim xalq qissalarini poetik interpretatsiya qilishga urinishmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mustaqillik davri adabiyoti. – T.: Nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2006.

2. To'rayev D. O'zbek romanlarida badiiy tafakkur va mahorat muammosi. – T.: Universitet, 2001. –166 b.
3. Umurov H. Badiiy ijod asoslari.-Toshkent, 2001.-B. 119.
4. Umurov H. Adabiyot nazariyasi.-Toshkent: Sharq, 2002. -B. 256.
5. Xolmurodov A. Roman va ruhiyat. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1999. -B.94.